

KĀMA [kaama] (pragnienie, pożądanie) – ogólnie pragnienie (najczęściej zmysłowe), zadowolenie, pragnienie wraz z jego zaspokojeniem, obiekt pragnienia (pożądania); w węższym sensie – miłość erotyczna.

Słowo “kāma” pojawiło się w *Ṛgvedzie*; oprócz zwykłego znaczenia w sensie pragnienia (wszelkich dóbr, w tym zespolenia miłosnego) bogów i ludzi oraz jego zaspokojenia, występuje też jako zasada stymulująca proces kosmogoniczny (tamże, X 129, 4). Hymny wedyjskie zawierają opisy erotycznych scen ludzi, bogów czy ubóstwionych przedmiotów rytualnych (np. dwóch kawałków drewna podczas krzesania ognia, soku somy składanego w ofierze i palców kapłana). Od czasów *Atharvavedy* k. oznacza także bóstwo uosabiające pragnienie.

Upaniśady wysuwają jako najwyższy ideał osiągnięcie tożsamości ātmana i Brāhmaṇa, siebie (mikrokosmosu) i makrokosmosu. Odnalezienie tej tożsamości kojarzono z wyzwoleniem od pragnień, których spełnienie powoduje nagromadzenie karmaṇa, a więc kolejne wcielenia niosące cierpienie. K. decyduje o charakterze następnego żywota (*Bṛhadāranyakopaniṣad*, 4, 4, 5–11). Z drugiej strony poszukiwana tożsamość siebie i zasady uniwersalnej rozumiana jest też jako nieograniczoność, którą określa się jako stan urzeczywistnienia wszystkich pragnień, kiedy nie ma już podziału na podmiot i przedmiot pożądania (*Taittirīyopaniṣad*, 3, 10, 5–6; *Kathopaniṣad*, 2, 2, 13; *Chāndogyopaniṣad*, 8, 1–5; 8, 7, 3). W upaniśadzie *Bṛhadāranyaka* (4, 4, 7) wskazuje się na równość pomiędzy wolnością od pragnień, ich ostatecznym spełnieniem oraz pragnieniem ātmana. Wszystko to znamionuje stan najwyższy. W niektórych frg. *Upaniṣad* pragnienie obiektów należących do tego czy innych światów (uwięzienie) przeciwstawia się pragnieniu ātmana (ātma-kāma), pragnieniu prawdziwemu (satya kāma) (*Bṛhadāranyakopaniṣad*, 4, 4, 5–7; 4, 4, 22; *Chāndogyopaniṣad*, 8, 1, 6), czyli wolności.

Wyobrażenie o pragnieniu i jego roli różni się w nurtach ind. myśli filozoficznej. K. nie jest jedynym terminem filozoficznym: pragnienie oznacza się także przez inne słowa o różnym stopniu bliskości (rāga, rajas, lobha, trṣṇā itd.), przy czym każde pojęcie wymaga osobnego rozpatrzenia we własnym kontekście filozoficznym. Na ogół pragnienie traktowane jest jako

czynnik zniewalający, powodujący odrodzenie w saṃsārze, wynikający z niewiedzy i prowadzący do niewiedzy; np. Druga szlachetna prawda buddyzmu głosi, że przyczyną cierpienia jest pożądanie (sanskryt.: *tr̥ṣṇā*, pali: *taṇhā*).

W kosmologii buddyjskiej sfera pożądania zmysłowego (*kāma-dhātu*) obejmuje najniższe rejony kosmosu: piekło (*naraka*), świat głodnych duchów (*preta*), świat zwierząt, ludzi, część światów bogów, świat demonów (*asura*). W odróżnieniu od istot dwóch wyższych sfer kosmosu – sfery [istot] mających formę (*rūpa-dhātu*) i sfery pozbawionych formy (*arūpa-dhātu*) – istoty tej sfery są niewolnikami własnych zmysłowych pragnień (*kāma-rāga*) żywiących się obiektami materialnymi. Pragnienie zmysłowe jest jednym z silniejszych więzów (*saṃyojana*) łączących człowieka ze światem.

W tantryzmie ind. i buddyjskim praktyka sublimacji lub zaspokojenia pragnienia seksualnego traktowana jest jako jeden ze środków do wyzwolenia. W tradycjach bhakti wyzwolenie osiąga się na drodze miłości do Boga i całkowitego poświęcenia się Jemu. Bóg jest wszechatrakcyjny (*sarva-kāma*), pociągający dla wszelkich istot; Bóg i Jego adept są nawzajem dla siebie pociągający, a ich zbliżenie może zawierać przeżycia erotyczne (najczęściej w kr̥ṣṇaizmie).

Wśród nurtów filozoficznych pojęcie k. miało najistotniejsze znaczenie chyba tylko w materialistycznej *lokāyacie*, uważającej k., rozumianą jako rozkosz zmysłowa, za jedyny cel życia.

Na specjalne rozpatrzenie zasługuje k. w kontekście idei o celach człowieka (*puruṣārtha*), jednej z tych idei, które od czasów pradawnych do dziś wyznaczają oblicze kultury ind. Wzajemny stosunek pomiędzy korzyścią (*artha*), zadowoleniem (*k.*), powinnością (*dharma*) oraz wyzwoleniem (*mokṣa*) znajduje się w polu zainteresowania autorów licznych tekstów filozoficznych, społeczno-politycznych, naukowych i literackich, np. *dharma-śāstra*, *artha-śāstra*, *Caraka-saṃhita*, ukazując różne zdania na ten temat i wywołując żywe dyskusje. Z reguły k., pojęta szeroko i zawierająca w sobie także pragnienie oraz zadowolenie *arthy* i *dharmy*, nie obejmuje pragnienia *mokṣy* (wyzwolenia), które oznacza się specjalnym terminem “*mumukṣa*” (por. ze wspomnianym odmiennym poglądem w *Upaniṣadach*, gdzie pragnienie

ātmana, będącego najwyższą rzeczywistością i wyzwoleniem, także nazywano ātma-k.).

Za klasyczne definicje k. jako jednego z celów człowieka można uznać zamieszczone w *Kāma-sūtrze* Vātsyāyany. Najpierw autor podał definicję ogólną k. jako którejkolwiek przyjemności zmysłowej: “K. to przyjemne postępowanie w stosunku do swoich obiektów zmysłów słuchu, dotyku, wzroku, smaku [i] powonienia, skierowanych połączonym z duszą [ātmanem] umysłem” (tamże, 1, 2, 11). Dalej określił węższy sens k. jako miłości płciowej: “Głównie zaś k. – to owocujący [i] spełniony w przyjemności, pochodzącej od pragnienia, kontakt z obiektem przez specjalny zmysł dotyku” (tamże, 1, 2, 12).

Wokół tego ostatniego sensu k. w Indiach powstała cała nauka kāma-śāstra (nauka o miłości), czyli erotologia, której najdawniejszym, najbardziej znaczącym i autorytatywnym tekstem jest cytowana *Kāma-sūtra* Vātsyāyany Mallānagi (ok. III–IV w.). *Kāma-sūtra* jest traktatem normatywnym, bo k. należy do obowiązku moralnego (dharma) człowieka żyjącego w rodzinie. Tekst odznacza się bogatą i szczegółową terminologią, dążeniem do wyczerpujących wyliczeń i systematyczności, zwięzłością stylu, głęboką znajomością psychologii, dojrzałością i tolerancyjnością poglądów. W traktacie dokładnie omówiono technikę obcowania płciowego, sposoby zachowania się w celu zawarcia małżeństwa, postępowania w małżeństwie, uwodzenia kobiet, instrukcje dla kurtyzan, przepisy na osiągnięcie powabu.

Wcześniejsze dzieła wymienionych przez Vātsyāyanę autorów, wśród których trafiają się i postacie mityczne, nie zachowały się. Najważniejsze dzieła kāma-śāstry po Vātsyāyanie, to komentarz do *Kāma-sūtry* – *Jayamaṅgala* (Inwokacja zwycięstwa) Yaśodhary Indrapady (XIII w.), *Ratirahasya* (Sekret namiętności) Kokkoki (przed XIII w.), *Pañcasayaka* (Pięć strzał) Jyotirīśvary (XI–XIII w.), *Anaṅgaraṅga* (Arena Anaṅgi (epitet boga K. – “nieposiadający członów [ciała]”)) Kalyāṇamalli (ok. XV w.).

Element erotyczny w znacznym stopniu przenika rytuał, symbolikę religijną, sztukę, literaturę ind., gdzie od dawna odbywa się walka i przymierze pomiędzy zaangażowaniem się w tym świecie, a jego wyrzeczeniem.

R. Schmidt, *Beiträge zur Indischen Erotik*, L 1902; R. Schmidt, *Liebe und Ehe im alten und modernen Indien*, B 1904; Vatsyāyana Muni, *Kāmasūtra. With a Commentary of Jayamaṅgala* (wyd. D. L. Goswami), Benares 1912; *Kama Sutra of Vatsyayana* (tłum. S. C. Upadhyaya), Bom 1961; I. Fišer, *Indian Erotics of the Oldest Period*, Pr 1966; N. N. Bhattacharyya, *History of Indian Erotic Literature*, ND 1975; K. Fischer, *Erotik und Askese in Kult und Kunst der Inder*, Kö 1979; A. Sharma, *The Puruṣārthas. A Study in Hindu Axiology*, East Lansing 1982; Watsjajana Mallanaga, *Kamasutra, czyli Traktat o miłowaniu* (tłum. oprac. M. Byrski), Wwa 1985; A. Ja. Syrkin, *Didaktika classiczieskiego induizma*, w: *Driewo induizma*, Mwa 1999, 96–127.

Olena Łucyszyna